

ВІЙНА КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКИХ ГРОМАДИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Проблематика ставлення релігійних спільнот до війни залишається надзвичайно актуальною в сучасних умовах, коли Україна знову переживає трагічний досвід збройної агресії. У цьому контексті особливої ваги набуває вивчення історичних форм релігійної свідомості, що визначали моральні орієнтири, соціальну поведінку та громадянську позицію віруючих у кризові періоди минулого.

Пізньопротестантські громади Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст. становлять важливий об'єкт дослідження, оскільки саме в їхньому середовищі формувалася парадигма війни та миру, що поєднувала миротворчі переконання з духовною відповідальністю перед суспільством. Аналіз їхніх свідомісних уявлень про війну дає змогу зрозуміти, як релігійна віра впливала на ставлення до насильства, держави, військової служби й патріотичного обов'язку. Дослідження цієї проблематики має не лише історичне, а й сучасне значення, адже допомагає переосмислити роль релігії у збереженні гуманістичних цінностей навіть у часи воєнних потрясінь.

До нашого часу не збереглися прямі свідчення про поняття війни в уяві пізньопротестантських громад, в основному вони фіксуються джерелами православного походження. Тема війни не була надто популярною чи актуальною для спілкування в середовищі громад, адже на перший план виходили питання переслідувань, гонінь тощо.

Чи не вперше реакцію на таке явище як війна можна прослідкувати у відповідь на російсько-турецьку війну 1877-78 років. У 1880-х роках один із членів пізньопротестантських громад міста Єлисаветграда Херсонської губернії називає агресивну війну під керівництвом імператора злом [3, с.188]. Йому очевидно не подобалось те, що імператор використовує в своїй риториці християнські ідеї «хрестолюбивих воїнів» задля захисту Балканських народів від османського панування. На думку іншого лідера громади із Чигиринського повіту Київської губернії на прізвище Сливка: «війна... забороняється Євангелієм» [3, с.188], бо «на війні проливається невинно кров людська» [1]. Це доволі ранні і ще поодинокі приклади політичного осмислення імперської політики війни в середовищі, яке загалом намагалось уникати відкритої критики царської влади. Тобто ми бачимо формування етичної опозиційності, що не базується на політичному радикалізмі, а на релігійних принципах. З іншого боку використання імператором риторики «захисту віри» сприймалося як маніпуляція християнськими цінностями в угоду особистих імперських амбіцій розширення володінь імперії.

Проте значно більше інформації уявлень про війну ми отримуємо вже під час російсько-японської війни 1904-1905 років. Суспільно-політичні процеси в імперії не обійшли пізньопротестантські громади і під їх впливом трансформувалось відношення до війни. Свою роль зіграла політична пропаганда різних рухів, розширення діяльності ЗМІ, фінансова спроможність протестантів купувати пресу тощо: «Штундисти не тільки не вважають гріхом мати світські книги, але навіть виписують газети, купляють їх у євреїв і торговців і випрошують у поміщиків. Місцеві, більш поширені в краю газети, читають штундисти навіть на громадських зібраннях» [2, с.92]. Безумовно, однією із головних наслідків появи пізньопротестантських громад було суттєве підвищення рівня грамотності їх послідовників. У тих, хто навчилися читати та писати, виникала банальна цікавість до новин, політичного життя, міжнародної обстановки. Вже на початку XX ст. можна прослідкувати помітну зміну риторики, адже їм стає зрозуміло, що

за ширмою боротьби за християнські цінності та християнські народи імператорський дім ховає свої імперські забаганки до розширення. Якщо війну з мусульманською Туреччиною ще можна було продати народу як боротьбу за православ'я, очевидно, що протестантам така ідея була чужою, то війну з далекою Японією важко було пояснити.

І тому відбувається поступовий процес переосмислення типової для патерналістського суспільства парадигми, насаджений місцевому українському населенню імперською ідеологією, що «цар хороший, бояри погані». Найшвидше до таких змін прийшли мешканці міських поселень, де доступ до інформації був більш відкритий. Один із членів пізньопротестантської громади в м. Жашків Київської губернії критикував політику імператора щодо розв'язання російсько-японської війни: «Хіба йому нема чого їсти, чи йому землі мало, що він затіяв цю війну?» Інший одновірець підтримав його словами: «Якби нашого царя убили японці, то нам було б краще з ними» [4]. Таким чином, суспільно-політичні процеси призвели до зміни образу імператорського дому в уяві пізньопротестантських громад із позитивного на гостро негативний.

Після проголошення указу Миколи II «про зміцнення засад віротерпимості» від 17 квітня 1905 року розпочалась широка проповідницька діяльність, з'явилась протестантська періодика (газет і журналів), свобода проведення богослужінь. Влада реєструє общини, затверджує віровчення і статuti, дозволяє проповідувати в військових в'язницях і дисциплінарних батальйонах, задля морального перевиховання вояків [5].

Проблема ставлення пізньопротестантських громад Наддніпрянської України до війни в середині XIX – на початку XX століття є важливим компонентом вивчення релігійного світогляду в умовах імперського суспільства. Аналіз джерел дає змогу стверджувати, що хоча тема війни не займала центрального місця у богословській і морально-етичній системі пізньопротестантів, їхня позиція все ж формувалася на основі глибоких релігійних переконань.

По-перше, протестантські громади продемонстрували відносно ранню здатність до етичного осмислення війни як зла, незалежно від її політичних цілей чи офіційного ідеологічного виправдання. Уже реакція на російсько-турецьку війну 1877–1878 рр. свідчить про зародження внутрішньої опозиції до імперської політики, що прикривалася християнською риторикою «захисту віри» та «братніх народів». Така позиція не була політичним радикалізмом, а радше моральним протестом, який спирався на біблійне розуміння любові, миру та неприйняття насильства.

По-друге, на початку XX століття під впливом суспільно-політичних змін, розвитку преси та підвищення рівня грамотності серед віруючих, пізньопротестантські громади виявили здатність до критичного переосмислення державної пропаганди війни. Їхнє ставлення до влади стало більш усвідомленим і незалежним: зокрема, під час російсько-японської війни 1904-1905 рр. виявилася тенденція до розмежування понять «державна» та «віра», що раніше в імперській свідомості ототожнювалися. У цьому проявлялася еволюція від пасивної лояльності до морально мотивованої критики політики імператорського дому.

По-третє, формування миротворчої позиції пізніх протестантів було тісно пов'язане з усвідомленням духовної автономії віруючої особистості. Відмова від безумовного підпорядкування імперській владі в питаннях совісті свідчила про зміщення центру релігійної свідомості від зовнішньої ієрархії до внутрішньої віри. Це, своєю чергою, сприяло розвитку нової етики відповідальності перед Богом і суспільством.

По-четверте, з проголошенням указу Миколи II про віротерпимість (1905 р.) пізньопротестантські громади отримали можливість відкрито артикулювати власне бачення війни, миру та морального служіння.

Отже, досвід пізньопротестантських громад Наддніпрянської України демонструє, що навіть у межах авторитарної системи можливе формування

альтернативної етичної парадигми миру як вищої моральної цінності – стала проявом духовного спротиву і свідченням становлення громадянської свідомості.

Література

1. Газета «Неделя», 1887, №2, с.54
2. Пругавин А.С. Раскол и сектанство в русской народной жизни с критическими замечаниями духовного цензора. Москва, 1905. 94 с.
3. Рождественский А. Южнорусский штундизм. Санкт-Петербург, 1889. 295с.
4. ЦДІА в м.Києві: ф.127, оп.1003, спр.157, арк.2.
5. ЦДІА в м.Києві: ф.316, оп.1, спр.9, арк.120.